

BORBÉLY SZILÁRD

A TESTHEZ

ÓDÁK & LEGENDÁK

KALLIGRAM

Szalay Dávid testbeszéd

(Borbély Szilárd
A Testhez c. kötetéről)

Borbély Szilárd *Halotti Pompa* (Szekvenciák) című verseskötetének (2004, bővítve 2006) gazdag recepciója és kedvező fogadtatása világossá tette, hogy a könyvet a szerző életművének csúcspontjaként, valamint a kortárs költészet egyik központi jelentőségű alkotásaként tarthatjuk számon. Épp emiatt kísérte kiemelt figyelem Borbély új verseskötetének megjelenését, amelynek kapcsán az egyik lényeges kérdést talán épp az jelentette, hogy az mennyire lesz méltó utódja, továbbgondolója a *Halotti Pompának*.

A *Kalligram* kiadónak hála, a kötet külső megjelenésében ezúttal sem kell csalódnunk, a szürkés-barna borítón egy tenyér bőrének erezte rajzolódik ki, az előtérben pedig Joel-Peter Witkin *Woman once a bird* című alkotását láthatjuk. A fekete-fehér kép szervesen illeszkedik a könyv világába, a kötetet záró, címadó vers annak leírásaként is funkcionálhat: „*hogy ne repülhessen tova / a torzó csak a vágya / a test, amelyre hús tapad / a hideg, fémes vázra // a megalázott test marad / a fotókódba zárva / a női test halott Anya: / az angyal posztumánja*.”. A könyv címét (A *Testhez, Ódák & Legendák*) a fülszöveg és a mottó pontosítja, az előbbiben a hangsúly a szubjektumot felőrlő testi szenvedésre esik (Simone Weil idézet), az utóbbi Talmudból vett citátuma pedig úgy hozza be a transzcendencia szféráját, hogy annak bizonytalansága, a hozzá fűződő viszony uralhatatlansága kap hangsúlyt: „*Minden Isten kezében van – / az istenfélelmet kivéve*.”.

A *Halotti Pompához* hasonlóan e kötetre is jellemző a nagyfokú tudatosság, a gondos megszer-

kesztettség, és szembetűnő a könyv zárt – az olvasó számára nehezen hozzáférhető – világa. A *Testhez* alcíme (*Ódák & Legendák*) jól jelzi, hogy kétféle, egymástól eltérő poétikájú szövegtípussal találkozhatunk. A *Halotti Pompa* első kiadása esetében a két ciklus (*Nagyheti Szekvenciák; Ámor & Psziché Szekvenciák*) eltérő felépítésű szövegeit egyazon műfajmegjelöléssel illette a szerző, ezzel a gesztussal a műfaj meghatározhatatlansága kapott hangsúlyt, A *Testhez* című kötetben viszont a két különböző műfaji hagyomány megjelölésével indokoltnak látta a szövegek elkülönítését.

Az ódák szövegei első ránézésre a horatiusi ódahagyományhoz sorolhatók, amely esetében a versek egy-egy életkedv vagy bölcséleti felismerés megszólaltatói voltak. A *Testhez* ódáiban azonban feltűnő a nagyfokú sűrítettség, valamint az enjabementek gyakori alkalmazása és a többszörösen összetett mondatok által a szöveg és a metrika között kialakuló feszültség. „*Lásd, ilyen a rész: / a mozdulat között / az ujjak, akár az itt, / a most szétválóak, // amelyek újra össze- / futnak. A bőr alatt / a csontokat, amelyek / mozgatják a burkolat // anyagát*” (1. A *kesztyűbárhoz, 1.1 A Simúlás*). Sokszor érezhetjük, hogy e szövegek formába kényszerítettek, erőszakoltak, épp ahogy a Witkin-kép nőalakjának dereka a húsba vágó fémfűző által.

Az ódákfeltűnősajátossága a folytonosdefiniálási kényszer; filozófiai igazságok kinyilatkoztatásának vágya, fogalmak megtisztítása vagy meghatározása, viszonyrendszerük megragadása, pontos feltérképezése. A versek nagy részben egy absztrakt, fogalmi nyelvet

működtetnek, de ez a nyelv oly módon sűrített és oly mértékben metaforikus is egyszerre, hogy több helyütt az igazságok kinyilatkoztatására is alkalmatlanná válik. (Az ódák poétikájáról *A félreértésben* (44.) szövegszerűen is megidézett *Töredék Hamletnek* című, kultikus Tandori Dezső (vers és) kötet juthat eszünkbe.) Az ódák így nem tudják látszólagos céljukat elérni, inkább zavarodottság marad utánuk, mint fogalmi letisztultság. Ugyancsak bizonytalanságot eredményez a kérdőjelek gyakori alkalmazása, amely a versek hangsúlyos helyein, leginkább a verszárlatokban figyelhető meg. A kötet egyik összefoglaló igényű versének (55. *A Testhez*) mindegyik versszaka egy-egy definiálási kísérlet, amely minden esetben kérdőjellel zárul.

A természettudományok és a nyelvtudomány szakszavainak gyakori szerepeltetése is kettős hatást kelt, egyrészt a test problémakörének filozófiai igényű megközelítését (vagy ennek látszatát) hivatott elősegíteni, másrésztől gyakori használatuk által elidegenítő hatásuk is működésbe lép (Lásd: 5. *Az Alakhoz*, 19. *A Gravitációhoz*, 21. *A fossziliákhoz*, 32. *A Magzathoz*, 55. *A Testhez*).

Az ódák másik szembetűnő nyelvi megoldása az elvont fogalmak szakralizálása, melyet azok nagybetűvel írásával, nem egyszer megszemélyesítéssel érnek el. „*Ó Körvonal, a Test tere, / a Jelben lévő készség, / hogy visszahozza azt, a- / mi a Semmi létezősség // megfoghatatlan tartama, / az Idő tévedése*” (5. *Az alakhoz*). Ez természetesen szintén a szigorú, objektív tudományosság ellen hat. Mintha Borbély ezt az eredetileg tudományos beszédet és annak eszköztárát kívánna a vallás szférájába beemelni; az ódák személytelen beszélője úgy fordul a fogalmakhoz, mintha istenéhez imádkozna. Az ódák címe (a -hoz, -hez, -höz határozórag által) is jól kifejezi ezt az *oda*fordulást. Tudás és hit, tudomány és vallás ilyen jellegű szembeállítását és közöttük történő mesteri egyensúlyozást hűen tükrözi a kötet címadó verseinek példája is. A TESTHEZ címmel négy vers olvasható a kötetben, ebből kettőben kis kezdőbetűvel, kettőben pedig naggyal szerepel a „testhez” szó.

A legenda eredetileg vallási tárgyú kisepikai műfaj. Jellemző rá a személyesség és a személytelenség kettőssége, hiszen a legenda eredetileg a szentté avatásra készült élettörténet, ami így kötődött a szent személyéhez, annak csodatételeit és érényeit sorolta fel. De mindezek által mégis a legfontosabb erkölcsi tanítások kerültek benne bemutatásra, hősei egyben típusokat is ábrázoltak, eszményeket is megtestesítettek. Borbély Szilárd legendái esetében is tetten érhető ez a kettősség; egyes szám első személyű, múlt időben megírt élettörténetei személyes hangú létösszegzések, vallomások, de minden legenda egy újabb elbeszélőt léptet színre, ezzel a személyes vallomásokról az élettörténetek példaértékű eseményeire és helyzeteire

helyeződik át a hangsúly. A legendák történetei részben talált szövegek, részben átdolgozott, átírt történetek. Borbély a könyv végén Singer Magdolna *Asszonyok álmában síró babák, születés és gyász* című könyvét, a Pécsi Katalin által szerkesztett *Sós Kávé* antológiát, valamint a *Legenda Aurea*t említi meg.

Borbély legendái az európai kultúra vakfoltjait gyűjtik magukba; a holokauszt, az abortusz, a vetélés és a fogyatékos gyermekek nevelése mind-mind olyan témák, amelyekhez elsősorban a hallgatás kényszere társul. A holokauszt során a kultúra alapszabályai törődtek el, az egyedülálló esemény reprezentációja számos esztétikai és etikai kérdést vetett fel. A pusztá tárgyá redukált lágerlakók csupán legalapvetőbb szükségleteik kielégítésére törekedtek, beszűkült tudatállapotuk nem ismert sem barátságot, sem rokoni kapcsolatot. Tetteik felett azonban nem lehet ítélni, mivel az ítékezés alapjául szolgáló erkölcsi szabályok a légerek világában érvénytelenek voltak. Az abortusz témaköre szintén számos olyan kérdést vet fel (pl. Hol és mikor kezdődik az élet, mikortól számít a magzat embernek? Milyen indokokkal lehet elpusztítani egy életet?), amelyre nem lehet megnyugtató választ adni. A témaválasztással így a legenda műfajának egyik fő funkciója, az erkölcsi tanítás válik problematikusává.

Ha az ódák célja a kinyilatkoztatás, a definiálás, a megtisztítás, akkor a legendák épp ezek ellentétéként működnek, magukba hordoznak, zárnak, elrejtenek. Nem explicite nevezik meg mondanivalójukat, hanem szövegtestükbe zárva őrzik azt. Az ódák és a legendák között számos kapcsolódási pont fedezhető fel, a legendák árnyalhatják vagy éppen megváltoztathatják az ódák jelentését, az ódák pedig szintén kijelölhetik a legendák történeteinek értelmezési kereteit. (Talán az sem véletlen, hogy *A Dunába* (14.) című legenda József Attila *A Dunánál* című ódájával folytat párbeszédet.) Az ódák elméleti fejtegetéseit a legendák (élet)történetei azonban nem teszik problémamentessé, sőt ugyanarra a problémára irányítják a figyelmünket, amely az ódák definiáló, megvilágító szerepét nehezítette meg vagy lehetetlennítette el. Ezért is van az, hogy a legendák amúgy megrázó történetei a narráció által néhol sablonosnak tűnhetnek, hiszen azt a köznyelvet imitálják, amely a szenvedő, emberi voltától megfosztott test kifejezésére úgyszintén alkalmatlan.

A legendák első ránézésre rímtelen szabadverseknek tűnhetnek, de gondosabb olvasás után megállapítható, hogy fő poétikai jellegzetességük a rímelés időszakos megjelenése és eltűnése. „*És akkor reggel indulsz némán, összekészítve kis / motyód, mint aki megy vesztőhelyre. Megint egyedül vagy / a teljes felelősség súlyával.*” „*Válni nem szeretne. Házat eladni nincs kedve. Maradjon / minden úgy, mint volt előtte.*” (16. *Az autólámpa*). Rímeik nagytöbbsége asszonánc vagy ragrím, amelyek csoportos előfordulásuk által

gyakran alkotnak halmazrímekeket. A rímelés ezen sajátossága egyrészt archaizáló hatást kelt, másrészt monotóniát sugároz. „Tizennyolc éves voltam, amikor a Hitler Magyarországot / megszállta. Hideg volt március 19. a fűtetlen szobába. / Édesapám munkaszolgálatba, édesanyám az ablak előtt / várta, a Kontrássy utcába.” (10. A kanárisárga).

A rímelés kiváltotta monotónián kívül szembetűnő a legendák némelyikének roncolt, eltorzított nyelve. A 23. versben, *A szemeteskosár* címűben az agrammatikus szórend, valamint az egyes szám első személyű névmások egyes szám harmadik személyű igékkel történő használata említhető meg. „Csak / úgy történtek velem dolgok. Nem én irányította / életem, és az hitte, ez így normális. Férjhez mente.”. A Zsanett-ügyet feldolgozó *A tízezerben* (36.) pedig az „a” betű szabálytalan be-beékelődése változtatja a szöveget a kimondhatatlan rettenetet hordozó dadogássá: „és hogy / a mennyiben a ezt nem teszem akkor a életem a legrosszabb / dolga fog velem történni a és akkor is hogyha a eljár a szám”.

Az egymással ellentétes poétikájú legendák és az ódák felváltva követik egymást a könyvben, s mindkét szövegtípus ugyanazokra a kérdésre keresi a választ: Mitől, honnan és meddig számít embernek az ember? Hogyan lehet megjeleníteni az önnön emberi identitásuktól megfosztott testeket s azok szenvedését? Milyen nyelvvel közvetíthető mindezen tapasztalat? Egyáltalán milyen lehet az ember előtti, az emberen túli

és az ember utáni nyelv? (E problémakör fontosságát mutatja az is, hogy a kötetnek hangsúlyos eleme a nyelv és vele párhuzamosan a gondolat, az elgondolás. „A Test csupán csak Gondolat, / szavak pozitúrája, / jelek, ragok ruhája.” (53. A testhez; lásd a kötet másik három címadó versét is). „Mint / Semmiség, lebeg a ritka / térben a gondolat.” – mondja *A kötéláncos*hoz (31.) című vers, „A magzatra, mint / problémára gondoltam.” – vallja meg *A probléma* (30.) női beszélője. *A Testhez* úgy próbál választ adni ezekre a kérdésekre, hogy ódái és legendái jól működő dialektikájuk által saját elégtelenségüket és idegenségüket közvetítik, és ezzel a hiányt, a nem-közvetítőt is magukban hordozzák. „A nyelv a legkegyetlenebb. Nem emberi. / Csupán jelek játéka és szabályok hideg / rendje” olvashatjuk a *Halotti Pompa* kötet *A hangok emblémája* című versében, „a nyelv az elszigetelődés eszközévé / vált” mondja ugyanezen kötet sokat idézett *Testben élni* című műve.

A Testhez alaposan átgondolt, gondosan megszerkesztett és jelentésekben gazdag kompozíciójáról még számos kritika és tanulmány fog születni. E szövegben csupán néhány fogódzót kívántam nyújtani, ahhoz, hogy a kötet zárt világa felé megtehessek az első lépéseket. E lépések ugyanis nem lesznek könnyűek. Elhagyni rejtekünket, védtelenné válni, elbizonytalanodni és megzavarodni. Ezek a felkínált katarzis részei.

(Kalligram, 2010.)

Stefunková-Szabó Erzsi: Tyúkudvar I. - Csehországi magyarok kiállítása

